

Оксана Туркевич

Львівський національний університет імені Івана Франка,
Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ У ТЕРМІНОЛОГІЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

© Туркевич О. В., 2009

У статті досліджено парадигматичні (синонімічні, антонімічні, гіперо-гіпонімічні) відношення терміносистеми лінгводидактики. На прикладі лексико-семантичного аналізу окремих термінів показано закономірності творення рядів, мікрополів та своєрідних мікросистем. Аналіз лінгводидактичних термінів сприятиме уточненню обсягу понять науки, а отже упорядкуванню зазначеної терміносистеми загалом.

The article deals with paradigmatic (synonymic, antonymic, hyperonym/hyponym) relations of terminology system in language education. The appropriate creation of range, microfields and specific microsystems is described by semantic analysis of individual terms. The analysis of language education terms will promote specification of scientific concepts, and thus, regulate terminology system in whole.

Терміносистема лінгводидактики – відносно нова ділянка мовознавчих досліджень, яка потребує всебічного наукового опрацювання. «Практично на кожному етапі розвитку науки обов'язково постає питання про її термінологію, про відповідність метамови станом розробленості наукових проблем, реакцією на яке й виступає прагнення науковців удосконалити термінологію шляхом співвіднесення її з новими науковими поняттями та узгодити її використання в окремих напрямках науки» [7, с. 20]. Виявлення, класифікація, опис, з'ясування специфіки термінологічного інструментарію лінгводидактики порівняно з іншими системами сприятиме впорядкуванню національної терміносистеми, що має важливе загальнонаукове значення. Адже «лише на підставі вивчення структури, семантики, джерел постачання окремих термінів та формування і переформування їхніх підсистем можливі обґрунтовані рекомендації щодо унормування, кодифікації окремих термінів та сукупностей, прогнозування тенденцій їх дальшого розвитку» [2, с. 7].

Незважаючи на те, що існують різні погляди щодо окреслення предмета лінгводидактики, які стосуються співвіднесення цієї науки з такими поняттями, як «методика мови», «методика навчання (чи викладання) української мови», «методика навчання (чи викладання) іноземної мови», «методика навчання (чи викладання) української мови як іноземної», вважаємо, що науково обґрунтованим є вживання терміна «лінгводидактика» на позначення поняття «наука, яка досліджує теорію навчання мови (рідної та іноземної)».

До складу лінгводидактики входить методика навчання української мови та методика навчання іноземної мови, в межах якої відбувається виокремлення методики навчання української мови як іноземної.

В українському мовознавстві лінгводидактичну термінологію (конкретніше – термінологію методики навчання української мови) описували О. Біляєв, Т. Донченко, Н. Захлопана, І. Кочан, М. Пентилук.

Різноманітні аспекти методики викладання української мови як іноземної висвітлено у працях Л. Антонів, Л. Васильєвої, Д. Мазурик З. Мацюк, М. Мовчан, Л. Селіверстової, Б. Сокола, Н. Станкевич.

У зарубіжній науці дослідженнями термінології лінгводидактики (конкретніше методики навчання іноземної мови) займалися мовознавці Є. Азимов, Т. Балихіна, Б. Глухов, М. Львов, Р. Миньяр-Белоручев, Д. Платт, Д. Поуві, Д. Річарде, І. Чолш, А. Щукін.

Спеціальні термінологічні словники, які існують в українському мовознавстві, лише певною мірою охоплюють поняттєвий апарат лінгводидактики. Аналіз наукових праць із лінгводидактики

або окремих її аспектів, спеціальних підручників, програм та порівняння їх з відповідними напрацюваннями зарубіжного мовознавства сприяє всебічному аналізу лінгводидактичної термінології, комплексний опис якої можливий лише в межах цілісної системи. Метою статті є проаналізувати парадигматичні відношення у терміносистемі лінгводидактики, що сприятиме всебічному аналізу зазначеної терміносистеми.

«Місце терміна в терміносистемі визначене місцем поняття у відповідній системі понять. Залежність терміна від системи понять виявляється і в особливій парадигматиці, у специфічному характері поєднання терміна з іншими термінами в межах кожної терміносистеми» [4, с. 47]. Тобто важливо аналізувати парадигматичні відношення терміна в межах системи, в якій він функціонує, незважаючи на те, що «питання системної організації на рівні лексико-семантичної парадигматики належить до найскладніших аспектів синхронного дослідження» [6, с. 179].

В організації терміносистеми лінгводидактики на рівні лексико-семантичної парадигматики визначальними є синонімічні, антонімічні та гіперо-гіпонімічні відношення.

Явище синонімії специфічне в термінології, бо, незважаючи на точність, яка має бути властива терміну, синонімія є невід'ємною ознакою певної терміносистеми. Синоніми у термінології – «це терміни, що належать до одного і того ж денотата, але мають відмінності у понятійному плані, а також відрізняються семантикою словотворчих елементів, етимологією, ступенем сучасності та особливостями функціонування» [6, с. 171].

Аналіз лінгводидактичних термінів із метою виявлення явища синонімії свідчить про її наявність напр.: *комунікація – спілкування, активний словник – активний словниковий запас, пасивний словник – пасивний словниковий запас, слухання – аудіювання, письмо – писемне мовлення, просунутий етап – завершальний етап, мовна компетенція – лінгвістична компетенція, мовленнєва компетенція – комунікативна компетенція, функціональна граматики – практична граматики, словниковий склад – лексичний склад.*

Як приклад розглянемо синоніми активний словник – активний словниковий запас. «Словник методичних термінів» [1, с. 17] подає таке визначення: лексичні одиниці, які часто використовують для вираження думки в усному мовленні чи на письмі, володіють ними продуктивно. Частина словникового складу мови, яку часто використовують у мовленні на позначення найвластивіших для суспільства реалій, понять, ситуацій. Залежно від рівня мовленнєвого розвитку активний словник іноземної мови може становити 1500–2000 слів.

Ще однією важливою ознакою системності термінології є наявність антонімічних зв'язків. «Антонімія як семасіологічна категорія невід'ємна від термінологічних систем, що номінативно систематизують наукові поняття – складну й багатопланову мережу протиставлень, суттєво впорядковуючи тим самим термінологічну сферу» [6, с. 188].

У системі лінгводидактичної термінології антонімічні відношення спостерігаємо серед словосполук. «Номінації родових антонімічних термінів-словосполучень виражають єдність протилежних понять, атрибути – протилежні їхні ознаки, тобто значення атрибутів протиставляються за одним із семантичних компонентів» [6, с. 190], тому серед атрибутів виділяємо лексичні антоніми: *усне мовлення – писемне мовлення, рідна мова – іноземна мова, усна форма мови – писемна форма мови, усні вправи – письмові вправи; серед іношомовних термінів: активний – пасивний словник, рецептивні – репродуктивні види мовленнєвої діяльності.*

Засобами вираження антонімічних відношень є приєднання префікса не: *укладені – неукладені тексти, вербальна – невербальна поведінка.*

Для вираження поняття чисельності вживаються усічені основи грецького походження: моно (одно, єдино): *монолог – діалог*, хоча є і власне українські структури: *одномовний – двомовний підручник, одноцільове – багатоцільове заняття, короткотермінові курси – довготермінові курси.*

Отже, наявність антонімічних мікрополів термінів підтверджує наявність системних відношень у лінгводидактичній термінології, специфіка якої полягає в тому, що велику кількість антонімічних пар утворюють терміни-словосполучки.

Про системність лінгводидактичної терміносистеми найяскравіше й найповніше свідчить значно розгалужена гіпонімічна парадигма. «Відношення між термінами-гіпонімами розглядаємо як багатогранну опозицію, що ґрунтується на спільності їх категоріальних ознак» [6, с. 192].

Наприклад, до гіпероніма *мінімум* є ряд співгіпонімів, які своєю чергою перебувають в ієрархічних відношеннях: *фразеологічний, лексичний, граматичний, фонетичний*.

Гіперонім «*принципи навчання*» має гіпоніми: *загальнодидактичні принципи (дидактичні), власне методичні принципи (методичні, частково дидактичні)*, які деталізують його парадигмозначення, як «базової категорії методики, методичного відображення пізнаних законів і закономірностей. У своїй сукупності принципи навчання відображають вимоги до системи навчання загалом та окремих її компонентів – цілей, змісту, форм і методів навчання» [1, с. 252].

Термін «загальнодидактичні принципи» є гіперонімом до ряду гіпонімів: *принцип науковості, свідомості, активності, наочності, системності і послідовності, стійкості засвоєння, доступності, індивідуалізації*.

До власне методичних принципів належить велика кількість одиниць. У різних джерелах існує багато різновидів власне методичних принципів навчання, наприклад: *комунікативна (практична) спрямованість навчання, функціональний підхід до вибору і подачі мовного матеріалу, комплексно-концентричний принцип, ситуативно-тематична організація навчання, врахування рідної мови, країнознавчого аспекту, виділення деяких етапів навчання, конкретних цілей та умов навчання, психологічних особливостей навчання* [5, с. 13].

Крім зазначених термінів, у науковій літературі виділяють: *принцип міжкультурної комунікації, опори на розмовне мовлення, усного випередження, концентричного подання країнознавчої інформації, роботи за моделями, мовленнєво-мисленнєвої активності*.

Гіперо-гіпонімічні відношення між термінами доповнилися синонімічними: *принцип активної комунікації – принцип комунікативної спрямованості навчання – принцип практичної спрямованості навчання*.

На основі розглянутого прикладу робимо висновок, що гіпонімічні відношення терміна «принципи навчання» на позначення поняття «основні правила, вимоги до системи навчання та її компонентів» сформували мікросистему, яку можемо вважати «універсальним засобом тематичної ієрархічної організації [6, с. 194]», що є вищою формою «відображення у свідомості людини сутності явищ, понять, в яких акумульований увесь теоретичний досвід набутий конкретною наукою» [6, с. 194].

Отже, у термінології лінгводидактики наявні: синонімічні відношення, які головним чином сприяють виявленню детермінантів (*просунутий етап – завершальний етап, мовна компетенція – лінгвістична компетенція*); відношення протилежності антонімічного мікрополя, що є основною ознакою системності (*активний – пасивний словник, укладені – неукладені тексти*); гіперо-гіпонімічні відношення, які утворюють цілі мікросистеми, в яких можна прослідкувати тематичну ієрархію (*мінімум: лінгвокраїнознавчий, фразеологічний, лексичний, граматичний, фонетичний*).

Класифікація таких рядів, мікрополів, мікросистем великою мірою сприяє упорядкуванню лінгводидактичної терміносистеми, таким чином у перспективі впливаючи на уніфікацію термінології цієї науки.

1. Азимов Э. Г., *Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков)* // Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин – СПб: Златоуст, 1999. – 472 с. 2. Гриценко П. Ю. *Українська термінологія і термінографія на етапі розбудови* / П. Ю. Гриценко, Л. О. Симоненко // *Українська наукова термінологія: зб. мат. наук.-практ. конференції «Українська наукова термінологія. Стан та перспективи»*. – К.: Наук. думка, 2008. – С. 5–16. 3. Кочан І. М. *Словник-довідник із методики викладання української мови* / І. М. Кочан, Н. М. Захлюпана – 2-ге вид., випр. і доп. – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 306 с. 4. Медведь О. *До уточнення характеру та рівневої типології термінологічної системності* / О. Медведь // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. – 2008. – № 620. – 308 с. 5. *Методика преподавания русского языка как иностранного на начальном этапе* / [Дергачева Г. И., Кузина О. С., Малашенко Н. М. и др.] – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Русский язык, 1986. – 239 с. 6. Панько Т. І. *Українське термінознавство* / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с. 7. Федонюк В. *Про терміносистему в період становлення науки* / В. Федонюк // *Збірник наукових праць «Проблеми української термінології»*. – Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2006. – С. 19–21.